

EXODUS EN LEVITICUS
voor
IEDEREEN

Het Oude Testament voor iedereen
door
John Goldingay

Genesis deel 1
Genesis deel 2
Exodus en Leviticus
Numeri en Deuteronomium

Volgende delen in voorbereiding

John Goldingay

Exodus en Leviticus

VOOR IEDEREEN

uw Uitgeverij Van Wijnen - Franeker

© 2010 John Goldingay

Oorspronkelijke uitgever Westminster John Knox Press, Louisville, KY
40202, U.S.A.

Oorspronkelijke titel *Exodus and Leviticus for Everyone*

© 2017 Nederlandse editie: Uitgeverij Van Wijnen, Postbus 172, 8800 AD
Franeker

De Bijbelteksten zijn met toestemming van het Nederlands
Bijbelgenootschap overgenomen uit de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV).

www.uitgeverijvanwijnen.nl

Vertaling Martine Krabbendam-Veenhof

Omslagontwerp Garage/BNO

ISBN 978 90 5194 503 4

NUR 707

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvou-
digd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar
gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch,
door fotokopieën, opnamen, of op enige andere manier, zonder vooraf-
gaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

<i>Kaarten</i>		9
<i>Dankwoord</i>		11
<i>Inleiding</i>		13
Exodus 1,1-14	De draad van het verhaal oppakken	19
Exodus 1,15 – 2,10	Je tegen de overheid verzetten	22
Exodus 2,11-25	Van guerrillastrijder tot vluchteling	26
Exodus 3,1-10	Het was een gewone werkdag	30
Exodus 3,11 – 4,17	Roeping	35
Exodus 4,18-23	Aan de keizer geven...	39
Exodus 4,24-31	De emigrant keert terug	44
Exodus 5,1 – 6,1	De dienst aan hem is vol- maakte vrijheid	48
Exodus 6,2 – 7,13	Mijn volk – jullie God	53
Exodus 7,14 – 8,3	De negen natuurrampen	57
Exodus 8,4-28	Voor de vijand bidden	61
Exodus 9,1-21	Beseffen en erkennen	65
Exodus 9,22-35	Farao Draaikont	70
Exodus 10,1-29	Meer gebed, meer gedraai	73
Exodus 11,1-10	Weer beseffen en erkennen	78
Exodus 12,1-27	Van tevoren feestvieren	83
Exodus 12,28 – 13,16	De schreeuw om 3 uur 's ochtends	88
Exodus 13,17 – 14,31	Van de ene angst in de andere	92
Exodus 15,1-21	Mozes en Mirjam zingen en dansen	97

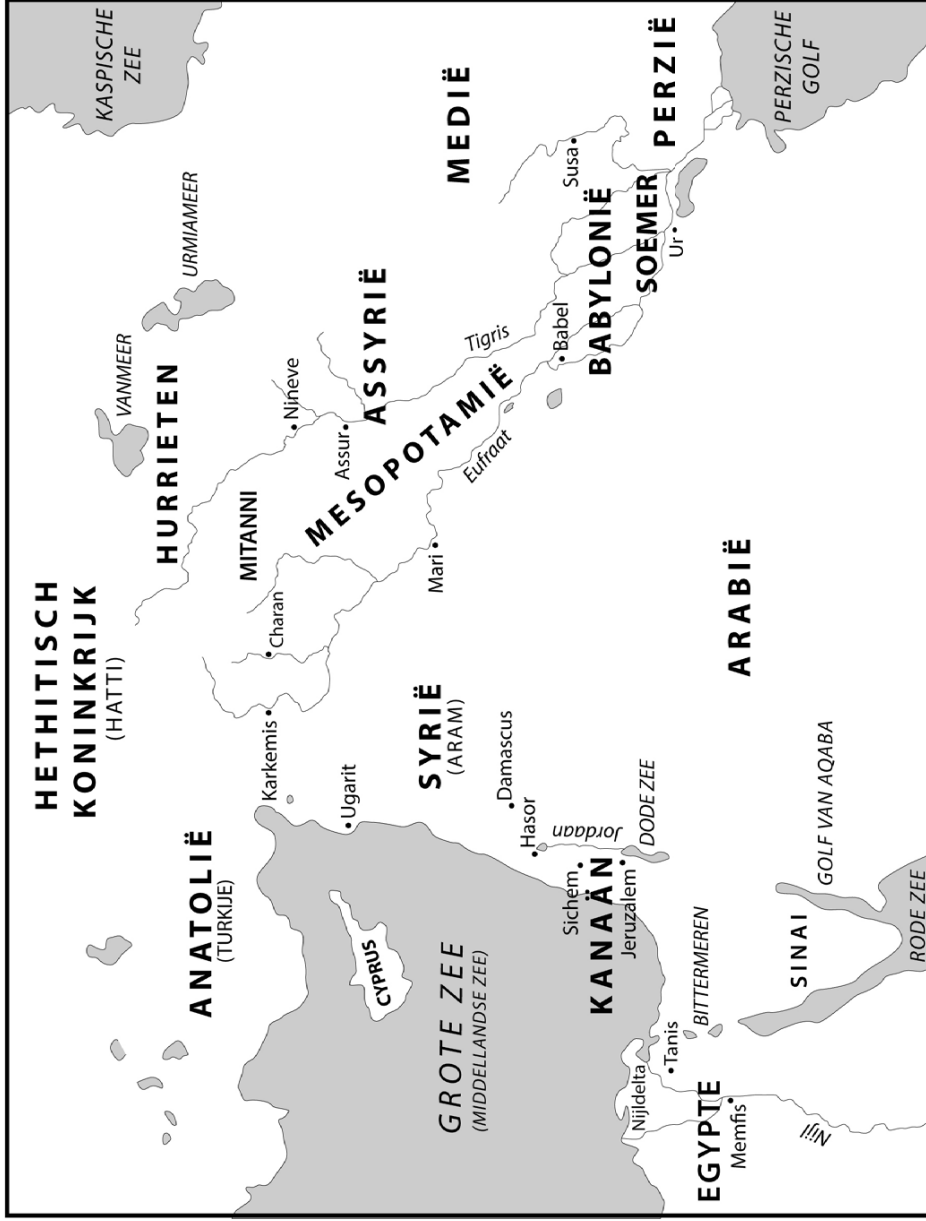
INHOUD

Exodus 15,22 – 17,7	In de woestijn overleven	101
Exodus 17,8 – 18,27	De eerste vijand en de eerste bekeerling	106
Exodus 19,1-25	Zo bereid je je voor op de ontmoeting met God	110
Exodus 20,1-21	Een leefregel	115
Exodus 20,22 – 22,14	Met crises omgaan	120
Exodus 22,15 – 23,19	Jullie weten hoe het voelt om vreemdeling te zijn	125
Exodus 23,20-33	Zo moet je het beloofde land binnengaan	130
Exodus 24,1-18	God zien	135
Exodus 25,1 – 26,30	Zo moet je een kerk bouwen 1	139
Exodus 26,31 – 27,21	Zo moet je een kerk bouwen 2	143
Exodus 28,1 – 29,37	Zo moet je een priester wijden	148
Exodus 29,38 – 30,37	Zo moet je de dag beginnen en afsluiten	153
Exodus 31,1-18	De eerste keer dat er geestelijke gaven geschonken worden	157
Exodus 32,1-29	Zo moet je voor opstandigen bidden	161
Exodus 32,30 – 33,11	Zo moet je erachter komen wat God wil	166
Exodus 33,12-23	Vaste rots van mijn behoud	170
Exodus 34,1-26	Ik wil een verbond sluiten	174
Exodus 34,27 – 40,38	De luisterrijke aanwezigheid	178
Leviticus 1,1 – 2,16	Aan God geven	182
Leviticus 3,1 – 4,35	Gemeenschap ervaren en rein worden	186
Leviticus 5,1-26	Herstelbetaling	191
Leviticus 6,1 – 7,38	Dankbaar zijn, een belofte houden, royaal zijn	196
Leviticus 8,1 – 10,20	Priesterwijding en rampen	199
Leviticus 11,1 – 12,8	Je bent wat je eet	204

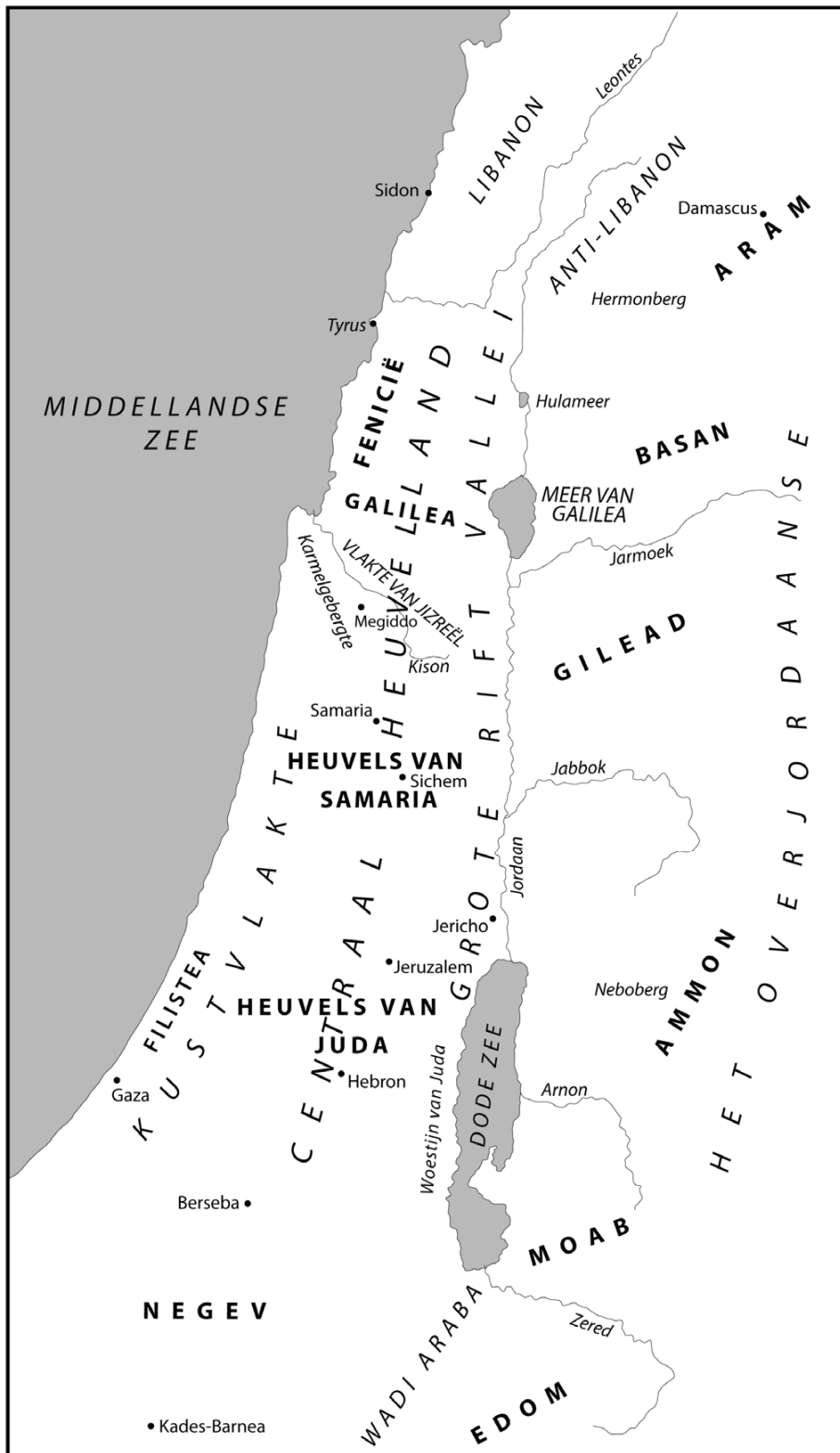
INHOUD

Leviticus 13,1 – 14,57	Onderscheid maken tussen leven en dood	208
Leviticus 15,1-33	Seks en taboes	213
Leviticus 16,1-34	De dag van genoegdoening	217
Leviticus 17,1 – 18,30	Het leven is in het bloed	222
Leviticus 19,1-18	Wees heilig, want ik ben heilig	226
Leviticus 19,19 – 20,27	De schepping verbeteren	231
Leviticus 21,1 – 22,33	Een paar verantwoordelijk- heden van de priesters	236
Leviticus 23,1 – 24,9	Zo moet je feestvieren	240
Leviticus 24,10-23	Oog om oog	244
Leviticus 25,1 – 26,2	Het jubeljaar	249
Leviticus 26,3-46	Beloften, waarschuwingen en beloften	254
Leviticus 27,1 – 34	Geloften van mensen	259
<i>Woordenlijst</i>		264

© Karla Bohmbach

© Karla Bohmbach

DANKWOORD

Aan het begin van ieder hoofdstuk is het relevante Bijbelgedeelte opgenomen.¹ De omvang van dit boekje maakt het onmogelijk om de hele Bijbeltekst af te drukken. Waar niet voldoende ruimte is voor de hele passage maak ik een paar algemene opmerkingen over het gedeelte dat ik moest overslaan. Aan het einde van het boek staat een verklarende woordenlijst met een aantal termen die geregeld in de tekst terugkomen (vooral geografische, historische en theologische termen). In ieder hoofdstuk (maar niet in de introductie) zijn deze woorden gemarkeerd door ze **vet** af te drukken als ze voor het eerst voorkomen.

De verhalen die na de Bijbelgedeelten volgen, gaan vaak over mijn vrienden en familie. Ik heb ze niet verzonnen, maar wel onherkenbaar gemaakt om eerlijk tegenover de betrokkenen te zijn. Soms had ik dat zo goed gedaan dat het me moeite kostte om me te herinneren wie er beschreven werd, toen ik het manuscript herlas. Mijn vrouw Ann komt vaak in de verhalen voor. Kort voordat ik aan dit boek begon, stierf ze, nadat ze drieënveertig jaar met multiple sclerose had geleefd. De manier waarop we al die jaren samen met haar ziekte en handicap omgingen, beïnvloedt alles wat ik schrijf. Soms kun je dat in de tekst zien, soms is het effect indirect. Ik dank God voor haar, en in haar belang

¹ In de oorspronkelijke uitgave zijn de Bijbelgedeelten in een eigen vertaling van John Goldingay opgenomen. In de Nederlandse uitgave is gekozen voor de Nieuwe Bijbelvertaling (NBV) van het Nederlands Bijbelgenootschap. In de lopende tekst worden soms citaten uit andere vertalingen geciteerd, met name uit de Herziene Statenvertaling (HSV).

DANKWOORD

– maar niet in het mijne – ben ik blij dat ze nu kan slapen tot de dag van de opstanding.

Ik ben Matt Sousa dankbaar dat hij het manuscript heeft gelezen en er onduidelijkheden en vergissingen uit heeft gehaald. Ik ben Tom Bennet dankbaar voor het corrigeren van de drukproeven.

INLEIDING

‘De Schriften’ – dat waren voor Jezus en de auteurs van het Nieuwe Testament de geschriften die christenen het ‘Oude Testament’ noemen. Als ik dat zeg, ben ik een beetje kort door de bocht, want het Nieuwe Testament geeft ons er geen lijst van. Maar de verzameling geschriften die het Joodse volk aanvaardt, is bij benadering de verzameling waar Jezus en de auteurs van het Nieuwe Testament vermoedelijk mee werkten. De kerk aanvaardde later een aantal extra boeken, de ‘**apocriefe**’ of ‘deuterocanonieke’ boeken. Maar voor het doel van deze serie die ‘*het Oude Testament voor iedereen*’ wil uitleggen, bedoelen we met het Oude Testament die geschriften die de Joodse gemeenschap aanvaardt.

Ze zijn niet ‘oud’ in de zin van verouderd of ouderwets. Om dat duidelijk te maken noem ik ze soms liever het ‘Eerste Testament’ dan het Oude Testament. Voor Jezus en de nieuwtestamentische schrijvers waren ze een levende bron om God, zijn werkwijze in de wereld en zijn omgang met ons te begrijpen. Ze waren bruikbaar ‘om onderricht te geven, om dwalingen en fouten te weerleggen, en om op te voeden tot een deugdzzaam leven, zodat een dienaar van God voor zijn taak berekend is en voor elk goed doel volledig is toegerust’ (2 Timoteüs 3,16-17). Kortom, ze waren voor iedereen. Daarom is het vreemd dat christenen ze niet vaak lezen. Mijn doel met deze boekjes is je bij het lezen ervan te helpen.

Mijn aarzeling is dat je misschien mijn gedachten leest in plaats van de Schriften. Doe dat niet! Ik vind het prettig dat in deze serie een groot deel van de besproken Bijbeltekst staat afgedrukt. Sla die niet over! Uiteindelijk is *díe* van belang.

INLEIDING

Een overzicht van het Oude Testament

De Joodse gemeenschap verwijst vaak naar deze geschriften als de Tora, de profeten en de geschriften. Hoewel het Oude Testament uit dezelfde boeken bestaat, staan ze daar in een andere volgorde:

- Genesis tot Koningen: een verhaal dat van de schepping van de wereld doorloopt tot aan de verbanning van de Judeeërs naar Babylonië.
- Kronieken tot Ester: een tweede versie van dit verhaal, dat doorloopt tot in de jaren na de ballingschap.
- Job, Psalmen, Spreuken, Prediker, Hooglied: een aantal poëtische boeken.
- Jesaja tot Maleachi: het onderwijs van een aantal profeten.

Hieronder volgt een overzicht van de geschiedenis die aan de boeken ten grondslag ligt. (Ik geef geen jaartallen voor de gebeurtenissen in Genesis, dat zou teveel giswerk zijn.) De gebeurtenissen vinden plaats vóór de geboorte van Christus.

eind 13 ^e – begin 12 ^e eeuw	Mozes, de uittocht, Jozua
12 ^e – 11 ^e eeuw	de ‘rechters’
10 ^e eeuw	Saul, David, Salomo; het rijk scheurt in tweeën: Efraïm en Juda
9 ^e eeuw	Elia, Elisa; Aram-Damascus is de supermacht
8 ^e eeuw	Amos, Hosea, Jesaja, Micha; Assyrië is de supermacht; ondergang van Efraïm, Juda vazal van Assyrië, koning Hizkia

INLEIDING

7 ^e eeuw	koning Manasse, Jeremia, Josia; Babylonië is de supermacht
6 ^e eeuw	ondergang van Juda, ballingschap; Ezechiël, Daniël; Perzië wordt de supermacht, terugkeer uit de ballingschap
5 ^e eeuw	Ezra, Nehemia; Juda provincie van het Perzische rijk
4 ^e eeuw	Griekenland is de supermacht (Alexander de Grote)
3e eeuw	Syrië en Egypte zijn regionale machten die allebei aan Juda trekken
eind 2 ^e eeuw	Juda komt in opstand tegen Syrië en wordt enige tijd onafhankelijk
1 ^e eeuw v.Chr.	Rome is de supermacht

Exodus en Leviticus

Menselijkerwijs gesproken is Mozes het belangrijkste personage in Exodus en Leviticus. De Statenvertaling noemt deze boeken 'Het tweede en derde boek van Mozes', maar in Exodus en Leviticus wordt niet vermeld dat Mozes ze geschreven heeft. Het feit dat in de derde persoon over Mozes gesproken wordt, wekt eerder de indruk dat iemand anders de auteur is. Net als de meeste Bijbelboeken zijn deze twee anoniem; er wordt ons niet verteld wie de schrijver is. Een van de kenmerken die we zullen constateren is dat ze een onderwerp soms meer dan eens behandelen. Ze bieden ons bijvoorbeeld twee verschillende series voorschriften voor

INLEIDING

het omgaan met slaven en drie stel voor het viere van religieuze feesten in de lente, zomer en herfst, nog voordat het volk zich in het land vestigt en dus maar één serie voorschriften nodig heeft. Het lijkt zo gegaan te zijn dat God in de loop der eeuwen, te beginnen bij Mozes, het volk voortdurend richtlijnen gaf over het vormgeven van de eredienst en het dagelijkse leven, en dat God dat op verschillende manieren deed, afhankelijk van de maatschappelijke situatie. In Exodus en Leviticus is het resultaat van deze richtlijnen bijeengebracht, zodat het deel ging uitmaken van de grote onderwijzing die gevormd wordt door de Pentateuch, de vijf boeken van de Tora. In het boek Ezra wordt beschreven dat Ezra in 458 v.Chr. – enige tijd na de ballingschap – de Tora vanuit Babylonië naar Jeruzalem bracht. Misschien duidt dit erop dat het proces van verzamelen van de Tora (en dus van Exodus en Leviticus) toen voltooid was. De boeken bevatten dus hoogstwaarschijnlijk materiaal dat bij elkaar is gebracht gedurende een groot deel van een millennium, op zijn minst van Mozes tot Ezra.

De Statenvertaling heeft de opvatting dat de eerste vijf boeken van de Bijbel met Mozes in verband staan, niet uitgevonden; dat idee bestond al in Jezus' tijd, en het Nieuwe Testament gaat ervan uit. Maar het is niet zeker dat de mensen gewoon bedoelden dat Mozes de boeken feitelijk had geschreven. Er waren andere contemporaine boeken en tradities die de mensen met Mozes in verband brachten, ook al wisten ze waarschijnlijk dat die uit hun eigen tijd afkomstig waren. Iets 'mozaïsch' noemen, is een manier om te zeggen: 'Dit is iets wat Mozes zou goedkeuren.'

Geen van deze eerste vijf boeken is echt een zelfstandig werk, compleet in zichzelf. Exodus en Leviticus hebben niet echt een eigen begin; het verhaal in Genesis wordt bekend verondersteld. In dat boek werden de beloften die God aan Abraham deed, voor een deel vervuld. Maar aan het einde van het boek bevindt de familie van Jakob zich vanwege een

INLEIDING

hongersnood in het verkeerde land. In Exodus 1-18 wordt de draad van het verhaal weer opgevat door te beschrijven hoe Jakobs afstammelingen uit Egypte gehaald worden en op weg worden gezet naar hun eigen land. Dan staat het verhaal een lange tijd stil. Tijdens de hoofdstukken 19-40 verblijft het volk ononderbroken bij de berg Sinai. De tijdsspanne die beschreven wordt, is maar twee jaar. Maar de hoeveelheid ruimte die aan deze periode besteed wordt, laat zien hoe belangrijk het verblijf daar was, en hoe belangrijk de manier was waarop Israël de consequenties van dat verblijf in de daaropvolgende eeuwen concreet maakte. Dus aan het slot van Leviticus is het volk nog steeds onderweg; in Numeri en Deuteronomium wordt vervolgens beschreven hoe het van de Sinai naar de grens van het beloofde land wordt gebracht.

De vijf boeken van de Tora lijken een beetje op vijf seizoenen van een televisieserie, die allemaal met een cliffhanger eindigen – of in ieder geval met onbeantwoorde vragen – om te zorgen dat je het volgende jaar verder kijkt. De serie gaat zelfs nog zes seizoenen door (daarmee vestigt deze serie een soort record), want het verhaal loopt door in Jozua, Rechters, 1 en 2 Samuël en 1 en 2 Koningen. Exodus en Leviticus maken zo in feite deel uit van een gigantisch verhaal dat helemaal doorloopt tot aan de boeken Samuël en Koningen. We weten dat het daar eindigt, want als we de bladzijde omslaan, komen we terecht in een soort bijproduct, een nieuwe versie van het hele verhaal in 1 en 2 Kronieken. Dus de boeken Genesis tot en met Koningen vertellen een verhaal dat van de schepping – via de belofte aan Israëls voorvaderen, de uittocht, de ontmoeting met God op de Sinai, de aankomst van het volk in Kanaän, de tragedies in het boek Rechters, de prestaties van Saul, David en Salomo, de splitsing en het verval van het rijk – doorloopt tot de deportatie van een groot deel van het volk van Juda naar Babylonië. In de vorm waarin het aan ons overgeleverd is, hoort dit enorme verhaal dus thuis in de tijd na de

INLEIDING

laatste gebeurtenis die opgetekend is, de verbanning van het Judese volk naar Babylonië in 587 voor Christus. Deze gebeurtenis vormt het einde van het verhaal dat in Genesis begint. Als we ons realiseren dat het boek in die tijd voltooid is, helpt dat ons soms om bijzondere elementen in het verhaal op te merken.

Ik zeg 'voltooid', omdat ik er niet van uitga dat er toen nog niets op schrift stond. Maar uitgebreide inspanningen om te onderzoeken via welke tussenfases het boek de vorm kreeg waarin wij het kennen, hebben niet tot enige overeenstemming over dat proces geleid. Dus is het maar het beste niet over die vraag te piekeren. Het feit dat het verhaal de lange periode van het begin van de wereld tot het einde van de Judese staat beslaat, nodigt ons uit om het begin te lezen in het licht van het einde, zoals dat bij ieder verhaal het geval is. En soms helpt dit ons om aspecten in het verhaal op te merken die we anders misschien over het hoofd zouden zien. En het helpt om te vermijden dat we dingen verkeerd begrijpen, die anders raadselachtig zouden zijn. Bovendien is het vaak nuttig om je voor te stellen hoe het verhaal aan mensen in de tussenliggende eeuwen verteld of voorgelezen werd.

Het feit dat we Exodus en Leviticus in één deeltje van de serie *Het Oude Testament voor iedereen* behandelen, heeft het voordeel dat we het hele verslag van Israëls verblijf bij de Sinai kunnen overzien. Dat verblijf beslaat het tweede deel van Exodus en het hele boek Leviticus. In Exodus 1-18 wordt de feitelijke uittocht beschreven. De naam 'Leviticus' wekt de indruk dat in dit boek vooral zaken rond de stam Levi centraal staan. De Levieten waren verantwoordelijk voor belangrijke onderdelen van de eredienst in Israël. We kunnen daarin twee aspecten onderscheiden. Het ene is de zorg voor het heiligdom, het brengen van offers enzovoorts. Het andere is het onderwijs aan het volk over wat God van hun leven verwacht. In Exodus 19-40 en Leviticus komen beide aspecten aan de orde.

EXODUS 1,1-14

De draad van het verhaal oppakken

¹Dit zijn de namen van de zonen van Israël die samen met hem, Jakob, naar Egypte waren gekomen, ieder met zijn gezin: ²Ruben, Simeon, Levi, Juda, ³Issachar, Zebulon, Benjamin, ⁴Dan, Naftali, Gad en Aser. ⁵Jozef was al langer in Egypte. In totaal waren daar toen zeventig personen die rechtstreeks van Jakob afstamden. ⁶Jozef en zijn broers en al hun generatiegenoten stierven, ⁷maar hun nakomelingen kregen veel kinderen en zo breidden de Israëlieten zich steeds meer uit. Ze werden zo talrijk dat ze het hele land bevolkten.

⁸Er kwam in Egypte een nieuwe koning aan de macht, die Jozef niet gekend had. ⁹Hij zei tegen zijn volk: ‘De Israëlieten zijn te sterk voor ons en te talrijk. ¹⁰Laten we verstandig handelen en voorkomen dat dit volk nog groter wordt. Want stel dat er oorlog uitbreekt en zij zich aansluiten bij onze vijanden, de strijd tegen ons aanbinden en uit het land wegtrekken!’ ¹¹Er werden slavendrijvers aangesteld die de Israëlieten tot zware arbeid dwongen. Ze moesten voor de farao de voorraadsteden Pitom en Raämses bouwen. ¹²Maar hoe meer de Israëlieten onderdrukt werden, des te talrijker werden ze. Ze breidden zich zo sterk uit dat de Egyptenaren een afkeer van hen kregen. ¹³⁻¹⁴Daarom beulden ze hen af en maakten ze hun het leven ondraaglijk met zwaar werk: ze moesten stenen maken van klei en op het land werken, en ze werden voortdurend mishandeld.

Terwijl ik dit schrijf, is het mei. De televisieseries lopen ten einde of werken toe naar zo’n cliffhanger als ik in de introductie noemde, in de hoop dat we tot het najaar in spanning zullen zitten. ‘Zorg dat je aan dat probleem/die bedreiging ontsnapt!’ Van een paar langlopende series wordt gezegd dat ze op zullen houden, en er wordt gespeculeerd over de manier waarop de losse eindjes volgend seizoen aan elkaar

EXODUS 1,1-14 DE DRAAD VAN HET VERHAAL OPPAKKEN

geknoopt zullen worden. ‘Is er iemand die gelooft dat de scriptschrijvers enig idee hebben hoe ze de serie moeten afronden?’ vroeg een recensent naar aanleiding van een bijzonder gecompliceerde serie. Je kunt vaak wel raden wat er moet gebeuren. De vraag is hoe het verhaal daar op uit zal komen. Aan het einde van het eerste seizoen van *The West Wing* werd de president neergeschoten. Verwachtten we toen dat hij zou sterven? Gingen we er aan het eind van het seizoen niet vanuit dat Josh en Donna uiteindelijk bij elkaar zouden komen? Maar ondertussen moet het volgende seizoen vragen beantwoorden die het voorafgaande seizoen heeft opgeworpen. Voor nieuwe, onoplettende of vergeetachtige kijkers worden daarom aan het begin flashbacks uitgezonden van wat er eerder gebeurd is.

Net als bij die flashbacks wordt het eind van Genesis samengevat in de eerste alinea van Exodus, grotendeels in dezelfde bewoordingen als in Genesis. De continuïteit wordt aangegeven met het woord ‘dit’ waarmee het boek begint. De zonen van Jakob worden in groepen ingedeeld, de zonen met dezelfde moeder bij elkaar.

Door de beschrijving van de **Israëlieten** als ‘vruchtbaar’, ‘overvloedig’ (HSV) en ‘talrijk’ worden de luisteraars naar Exodus herinnerd aan het eerste deel van de serie. In Genesis 1 droeg God de schepping op vruchtbaar en talrijk te zijn. Israël heeft daaraan voldaan; het heeft de zegen van de schepping overweldigend ervaren. De beschrijving dat Israël het land ‘bevolkt’ (NBV) of ‘vervult’ (HSV) bevestigt dat nog eens, want Gods scheppingsopdracht hield ook in dat de mens de aarde moest bevolken. In het **Hebreeuws** zijn ‘aarde’ en ‘land’ hetzelfde woord. In Exodus wordt een werkwoord toegevoegd dat in Genesis niet voorkwam. De Israëlieten hebben zich heel sterk ‘uitgebreid’. Dat baart de **Egyptenaren** zorgen, maar de Israëlieten vormen een belangrijk deel van hun beroepsbevolking en economie. De Egyptenaren willen hen niet kwijt. Hun onderlinge relatie